REALISM, *MATRIX* ȘI CREIERE ÎN CONTAINER

Ștefan Viorel GHENEA
Lector universitar doctor
Universitatea din Craiova,
Facultatea de Drept și Științe Sociale
gheneastefan@yahoo.com

Abstract

The basic idea of realism as a philosophical doctrine is that the objects that compose the physical reality exists independently of us and of the knowledge that we have about them. However, how can we know that what we see, hear, feel, in general, is it real? How can we tell if our sensations are caused by objects and phenomena belonging to a reality independent of our minds and not the effect of an illusion? Similar interrogations underlying the well known *Matrix* film trilogy, in which what seems real in people's lives is nothing but their imagination, they are victims of a program that creates a virtual reality.

On this problem, the cinematographic imaginary finds itself on common ground with the philosophy. To construct his methodological doubt as an argument against skepticism, Descartes uses an imaginary scenario considering that all our conscious mental activity is the result of deception by an evil demon. The American philosopher Hilary Putnam uses his brain in a vat thought experiment to show the limits of naive realism. We correlate these thought experiments and film scenarios to better understand the problem of realism and its philosophical implications.

Introducere

În mod tradițional, ideea de bază a realismului este că obiectele ce compun realitatea fizică există independent de noi și de cunoașterea pe care o avem despre ele. Totuși, cum putem ști că ceea ce vedem, auzim, simțim, în general, este real? Cum putem să ne dăm seama dacă senzațiile noastre sunt cauzate de obiecte și fenomene aparținând unei realități independente de mintea noastră și nu sunt efectul unei iluzii? Interogații asemănătoare stau la baza binecunoscutei trilogii cinematografice *Matrix*, în care, ceea ce pare real în viața oamenilor, nu este altceva decât imaginația lor, ei fiind victime ale unui program ce creează o realitate virtuală. Imaginarul cinematografic se găsește în această problemă pe un teren comun cu cel filosofic. Pentru a construi îndoiala metodologică ca argument împotriva scepticismului, Descartes se folosește de un scenariu asemănător considerând că toată activitatea noastră mentală conștientă ar fi rezultatul înșelăciunii de către un geniu malefic. De asemenea, filosoful american Hilary Putnam se folosește de experimentul mental al creierelor în container pentru a arăta limitele realismului metafizic. Vom corela aceste experimente mentale și scenarii cinematografice pentru a înțelege mai bine problema realismului și implicațiile sale.

Realism, scepticism, idealism

Realismul este perspectiva filosofică conform căreia există o realitate independentă de mental, despre care noi ne formăm anumite opinii și formulăm anumite enunțuri, care sunt adevărate dacă există o corespondență între ele și realitatea la care se referă. Aceasta presupune că noi avem capacitatea de a cunoaște realitatea pe baza acestei corespondențe. În activitățile de zi cu zi, cei mai mulți dintre noi ne asociem, aproape într-un mod natural, unei asemenea poziții realiste.[1] De

[1] Trebuie semnalat faptul că termeni ca „realist", „atitudine realistă" chiar atunci când sunt folosiți cu trimitere la simțul comun ei au sensul de acceptare a realismului, ca și credință în existența unei realități exterioare independentă de mintea noastră.

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

exemplu, noi acceptăm, ca de la sine, ideea că numărul planetelor care există în sistemul nostru solar nu depinde de câte planete *credem noi* că se găsesc acolo sau de câte *ne-ar plăcea* nouă să fie. Sistemul solar cuprinde un număr fix de planete care erau acolo înainte ca noi să ne naștem și vor fi, cel mai probabil, și după ce noi nu vom mai fi. Iar, dacă oamenii de știință consideră, la un moment dat, că sistemul nostru solar cuprinde șapte sau nouă planete, acest lucru nu depinde de numărul real al planetelor, ci de capacitatea oamenilor de știință de a le descoperi și eventual cerceta. Deci, dacă numărul planetelor a variat, aceasta a depins doar de capacitatea astronomilor de a le identifica. De asemenea, este evident, pentru cei mai mulți dintre noi, că înălțimea Muntelui Everest nu depinde de noi. Muntele este acolo înainte ca oamenii să îl poată măsura sau chiar înainte ca vreun om să fi apărut pe Pământ. Mai mult decât atât, putem presupune cu ușurință că muntele va rămâne și după ce ultimul om va fi dispărut de pe Pământ (ne putem imagina un scenariu apocaliptic care să ducă la pieirea umanității dar nu și a munților). În consecință, noi acceptăm, în mod natural, realismul cu privire la obiectele și fenomenele fizice. Este vorba, de fapt, de un realism metafizic sau externalist. Putem extrage, plecând de la aceste exemple, câteva intuiții ale simțului comun, care să degajeze ideea generală a acestei forme de realism: 1) Lumea și ceea ce ea conține există independent de credințele, atitudinile și percepțiile noastre despre ea. Bineînțeles, excludem din start influențele evidente pe care le are omul asupra naturii și ne gândim aici la artefactele construite de către om, la manipularea obiectelor fizice sau la orice fel de transformare a mediului în care omul trăiește și a obiectelor cu care intră în contact. 2) Existența lumii precede existența minților (vorbim, în general de minți umane, dar putem excepta de la regulă, eventual, o minte atotștiutoare și nemuritoare ca a lui Dumnezeu). 3) Lumea va exista, probabil, și după dispariția oricărei minți (iarăși, eventual, cu excepția minții lui Dumnezeu). 4) Minții nu construiesc lumea, deci nu sunt ontologic constructive (excepând, iarăși, influențele evidente asupra lumii). (Ferraiolo 2001,6)

Observăm că intuițiile simțului comun separă net lumea obiectelor fizice de reprezentările pe care noi le avem despre aceasta. Ce se întâmplă însă cu realitățile pe care le putem numi „mentale”? Care este atitudinea noastră față de ele? Se poate observa că față de acestea atitudinea realistă nu mai este atât de naturală. De exemplu, cei mai mulți dintre noi acceptăm relativitatea cu privire la regulile de etichetă. Acestea sunt dependente de noi, în sensul că pot varia de la o societate la alta, de la o cultură la alta sau chiar de la un individ la altul, în măsura în care anumite persoane le pot considera de prisos. O situație asemănătoare este cea a judecăților de gust. O persoană poate fi plăcut impresionată de un anumit obiect sau operă de artă și să le considere frumoase, pe când o altă persoană poate să fie de altă părere, manifestând o atitudine de adversitate sau de indiferență. O maximă frecvent utilizată în acest sens este aceea că „gusturile nu se discută”. Bineînțeles că nu discutăm aici statutul valorilor și categoriilor estetice, dacă frumosul depinde de noi, de aprecierea noastră sau că aparține exclusiv obiectului. Important este că, de cele mai multe ori, suntem înclinați să considerăm dependente de noi „realități” mentale cum ar fi regulile de etichetă și judecățile de gust.

Dar dacă lumea fizică ar fi în aceeași măsură dependentă de noi ca și regulile de etichetă sau judecățile de gust? Dacă obiectele și fenomenele fizice nu ar avea o existență de sine stătătoare, ci ar fi într-un fel sau altul construite mental? Această perspectivă pare prea puțin intuitivă și în acord cu simțul comun, însă, dacă privim mai de aproape lucrurile, s-ar putea să nu mai pară atât de greu de acceptat. Chiar dacă realismul este expresia simțului comun cu privire la raportul nostru cu lumea exterioară în istoria filosofiei putem întâlni o mulțime de teorii care exprimă îndoiala cu privire la consistența acestei poziții. De exemplu, scepticismul nega posibilitatea cunoașterii realității, având în vedere că cele mai bune metode de cercetare par să eșueze în încercarea de a ne pune în contact cu adevărul. Atâta timp cât o cunoaștere certă a realității nu este posibilă, scepticii recomandau suspendarea judecăților cu privire la aceasta. Mai mult, dacă ne sunt accesibile, în mod direct, doar cunoștințele pe care ni le oferă propria experiență, vom putea fi siguri doar de propria existență, fără a găsi o punte de legătură cu ceea ce se află în afara noastră. Solipsismul apare, deci, ca o consecință a opiniei, conform căreia cunoașterea poate fi întemeiată doar pe stări interioare. Bineînțeles că o asemenea poziție nu se poate susține, dar rămâne în continuare dificultatea desprinsă din ea: cum putem cunoaște o realitate care este independentă de noi, atâta timp cât ceea ce cunoaștem în mod direct sunt datele propriei experiențe?

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

Pentru a înlătura consecinţele scepticismului, filosoful francez, René Descartes îşi propune identificarea surselor ultime şi indubitabile ale cunoaşterii pe care nici cel mai înverşunat sceptic nu le-ar putea contesta. În căutarea unor adevăruri certe, Descartes începe prin a se îndoi de toate cunoştinţele pe care le primise până în acel moment. Îndoiala nu reprezintă un scop în sine deoarece în felul acesta nu ar fi făcut altceva decât să meargă pe calea scepticilor. Descartes va constata, deci, că simţurile îl înşală, va pune la îndoială până şi faptul că ar avea un corp, mâini şi că se găseşte într-o cameră, că în faţa lui e o hârtie pe care scrie, pentru că toate aceste lucruri ar putea să existe doar în vis şi nu în realitate. Pentru ca îndoiala să fie şi mai radicală, Descartes se îndoieşte până şi de adevărurile matematice şi creează ipoteza unui geniu viclean, care îşi propune cu tot dinadinsul să îl înşele, deoarece, consideră el, Dumnezeu în bunătatea lui nu l-ar putea înşela.

> „Totuşi este implântată în mintea mea o anumită părere veche, cum că există un Dumnezeu care e în stare să facă toate şi de către care sunt creat aşa cum sunt. Şi de unde ştiu că el nu a făcut astfel încât să nu existe defel pământ, nici cer, nici lucru întins, nici figură, nici mărime, nici loc şi totuşi acestea să nu fie altfel decât îmi par mie acum că sunt? Ba mai mult chiar, după cum socotesc câteodată că alţii se înşeală cu privire la acele lucruri pe care ei cred că le ştiu în chip desăvârşit – la fel, de unde ştiu că n-a făcut astfel încât să mă înşel ori de câte ori adun doi cu trei, sau număr laturile pătratului, dacă nu se poate închipui ceva şi mai uşor? Dar poate Dumnezeu n-a voit să mă înşel astfel, deoarece e privit drept cu desăvârşire bun; [...] Voi presupune, aşadar, că nu Dumnezeu cel foarte bun, izvor al adevărului, ci un anumit geniu rău, dar acesta deosebit de puternic şi iscusit, şi-a dat întreaga osteneală să mă înşele: voi socoti că cerul, aerul, pământul, culorile, figurile, sunetele şi cele externe nu sunt altceva decât înşelări ale somnului, prin mijlocirea cărora a întins el curse credulităţii mele: mă voi privi pe mine însumi ca şi cum n-aş avea mâini, ochi, carne, sânge, nici vreun simţ oarecare, ci ca unul ce am socotit în chip greşit a avea toate acestea.” (Descartes 2004, 265-266)

Îndoiala este, astfel, dusă până la extrem, însă, dincolo de toate lucrurile care pot fi puse la îndoială, rămâne ceva absolut indubitabil şi anume faptul că se îndoieşte, că gândeşte. Datorită siguranţei gândirii şi existenţa lui devine indubitabilă. Această îndoială duce la formula carteziană care va deveni celebră: *Dubito, ergo cogito, cogito, ergo sum.* Această cunoştinţă a lui ca fiinţă gânditoare este cea mai sigură, mai sigură chiar şi decât cunoştinţele despre lucrurile exterioare.

În ciuda încercărilor sale de a depăşi scepticismul, dualismul cartezian a dat naştere unor probleme şi mai mari: cum interacţionează corpul şi mintea dacă sunt substanţe diferite?, cum putem fi siguri de existenţa lumii fizice, atâta timp cât conştiinţa noastră e singura certitudine? În încercarea de a depăşi asemenea probleme, s-a dezvoltat curentul filosofic idealist. În timp ce reprezentanţii realismului susţin că obiectele fizice există în exteriorul nostru, independent de experienţa noastră sensibilă, filosofii de orientare idealistă consideră că asemenea obiecte materiale sau realităţi externe nu există în mod distinct de cunoaşterea pe care noi o avem despre ele. Întregul univers este, astfel, dependent de mental sau este, într-un anumit sens, mental. Idealismul apare, deci, ca o încercare de depăşire a scepticismului generat de dificultăţile realismului. George Berkeley, unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai idealismului, susţine că ceea ce noi percepem în mod imediat sunt senzaţiile sau ideile, iar ceea ce numim în mod obişnuit obiecte fizice precum copacii, pietrele sau mesele, sunt senzaţii sau colecţii de senzaţii sau idei, pe care le avem în mintea noastră.[2] (G. Berkeley 2004, 75-76) Este evident că ideile nu există fără o minte care să le conţină, la fel cum şi senzaţiile nu pot exista altfel decât într-o minte care le percepe. (G. Berkeley, 2004: 76) În consecinţă, existenţa unei idei constă în a fi percepută, ceea ce implică ideea că lucrurile fizice, care nu sunt altceva decât idei în mintea noastră, pot exista doar dacă sunt percepute. Maxima lui Berkeley devine astfel: *esse est percipi*, „a fi înseamnă a fi perceput”, ceea

[2] Datorită obişnuinţei de a le vedea împreună, am ajuns să le considerăm ca fiind un singur lucru şi să le dăm un singur nume. De exemplu, dacă ne apar împreună anumite senzaţii de gust, miros, formă sau culoare, noi le considerăm a forma împreună un lucru distinct, cum ar fi, să zicem, un măr. (G. Berkeley 2004, 75)

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

ce înseamnă că nu există altceva în afara ideilor care sunt percepute de către vreo minte sau a minților însele care percep. Consecința este respingerea existenței materiei. Nu poate exista ceva care nu este de natură mentală.

Matrix **ca experiment mental**

Problema raportului minte-realitate și a posibilității cunoașterii lumii exterioare nu au rămas circumscrise domeniului filosofiei. Le putem găsi în literatură, în artă și în cinematografie. Asemenea probleme fundamentale au trecut cu ușurință de la imaginarul filosofic la cel literar și cinematografic, asta după ce, bineînțeles, fuseseră țesute în imaginația mitică. Voi argumenta, în continuare, că trilogia cinematografică *Matrix* (*The Matrix*, 1999; *The Matrix Reloaded*, 2003; *The Matrix Revolutions*, 2003), regizată de frații Wachowski (Andy și Lana) reprezintă un experiment mental, capabil să exprime aceste probleme fundamentale și să ofere eventuale direcții filosofice pentru înțelegerea și depășirea lor. *Matrix* este considerat candidatul perfect pentru a ilustra relația dintre cinematografie și filosofie, prin faptul că ilustrează o teză sau teorie filosofică. (Wartenberg 2003, 140) Mai mult, trilogia este recomandată de faptul că folosește „tropii majori ai SF-ului” („un viitor distopic dominat de mașini, populat de forțe implacabile și identități transferabile, vălătugi de coloși industriali, care strivesc umanitatea sub compresorul timpului”), așezați pe bazele unei structuri mitice: „eroul singuratic ce salvează comunitatea, care mai întotdeauna dispune de puteri și de o capacitate de pătrundere superioare”. (Gerrold 2003, 9) Acțiunea se petrece într-un viitor îndepărtat cu două secole, în care mașinile se folosesc de oameni ca surse e energie. Oamenii nu se mai nasc pe cale naturală, ci sunt crescuți pe câmpuri nesfârșite, în instalații gigantice, asemănătoare unor păstăi. Le este indusă încă de la naștere „o simulare neuronală interactivă, o lume de vis generată de calculatoare”, care are rolul de a-i ține sub control. Bazându-se pe faptul că informațiile din mediul înconjurător sunt convertite de organismul uman în impulsuri electrice, care sunt apoi procesate de creier, alcătuind o imagine conștientă asupra realității, mașinile au construit o rețea gigantică de calculatoare, care hrănesc creierul cu aceleași impulsuri electrice ca și în lumea reală. (Zynda 2003, 46) Diferența este că imaginea astfel creată este o iluzie a realității, este o Matrice: o simulare artificială a lumii, proiectată pe computer.

Observăm că, în *Matrix*, mașinile corespund geniului rău al lui Descartes. Am văzut că, în încercarea sa de a depăși scepticismul, filosoful francez se întreabă „Ce pot ști cu absolută certitudine?” Pentru a elimina toate sursele de îndoială propune ipoteza geniului rău, care în încercarea sa de a-l înșela, îl conduce fără să vrea la ideea clară și distinctă (adevăr indubitabil) *Gândesc deci exist*. Pornind de la această afirmație, construiește o teorie conform căreia lumea exterioară (în care includem și corpul) și mintea sunt substanțe de sine stătătoare. Geniul rău nu are nicio șansă să îl înșele, consideră Descartes, deoarece el se află în posesia unor adevăruri indubitabile în calitatea sa de ființă gânditoare. Este criticabil faptul că el, pornind de la existența conștiinței, susține existența realității exterioare, de care mai devreme s-a îndoit. E ca și când ai spune că, dacă ești conștient în Matrice, atunci datele tale senzoriale corespund unor stări de lucruri exterioare, lucru pe care, filmul, după câte știm, îl arată ca fals. Chiar dacă sunt conștienți de existența corpului lor, să zicem, oamenii din Matrice nu își proiectează propriul corp așa cum este acesta în containerele unde sunt hrăniți și conectați la aparate, ci un corp virtual simulat artificial. Pornind de la afirmația *gândesc deci exist*, un om din Matrice nu ar putea infera, așa cum face Descartes, că are un corp și că există o realitate exterioară minții sale, despre care poate avea idei clare și distincte. Mai mult, orice idee a sa este rezultatul unei stimulări artificiale, deci nu ar putea fi decât în mod iluzoriu clară și distinctă. Singurii care pot cunoaște lumea așa cum e, sunt mașinile și oamenii eliberați. Observăm că, în calitate de experiment mental, filmul *Matrix* poate constitui o provocare la adresa unora dintre ideile susținute de Descartes.

Ipoteza geniului rău, înșelător, propusă de Descartes în argumentul său împotriva scepticismului reprezintă deja un experiment mental în care ni se sugerează că, pentru a ajunge la certitudine trebuie să trecem de vămile incertitudinii și ale îndoielii. Dar dacă mergem și mai în urmă, la filosofii greci, vom găsi un alt experiment mental, care de data asta ia forma unei alegorii

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

cu caracter mitologic. În cartea a VII-a a *Republicii*, Platon ne prezintă un scenariu imaginar, care mai târziu va căpăta numele de *mitul peșterii*.

> „[I]ată mai mulți oameni aflați într-o încăpere subpământeană, ca într-o peșteră, al cărei drum de intrare dă spre lumină, [...] În această încăpere ei se găsesc, încă din copilărie, cu picioarele și grumazurile legate, astfel încât trebuie să stea locului și să privească doar înainte, fără să poată să își rotească capetele din pricina legăturilor. Lumină le vine de sus și de departe, de la un foc aprins înapoia lor; iar între foc și oamenii legați, este un drum așezat mai sus, de-a lungul căruia, iată, e zidit un mic perete, așa cum este paravanul scamatorilor, pus dinaintea celor ce privesc [...] Sunt asemănători nouă – am spus. Căci crezi că astfel de oameni au văzut, mai întâi, din ei înșiși, cât și din soții lor, altceva decât umbrele care cad, aruncate de foc, pe zidul de dinaintea lor? [...] Iar dacă ei ar fi în stare să stea de vorbă unii cu alții, nu crezi că oamenii noștri ar socoti că, numind aceste umbre pe care le văd, ei numesc realitatea? [...] Și ce-ar face dacă zidul de dinainte al închisorii ar avea un ecou? Când vreunul dintre cei ce trec ar emite vreun sunet, crezi că ei ar socoti emisiunea sunetului iscată de altceva, în afara umbrei ce le trece pe dinainte? [...] În general, deci – am spus eu – asemenea oameni nu ar putea lua drept adevăr decât umbrele lucrurilor. – E cu totul obligatoriu." (Platon 1998, 89-91)

Asemănarea între Matrice și peștera lui Platon este evidentă: un amestec de artificial și natural (focul, de exemplu, le combină pe cele două), prizonierii care nu știu că sunt prizonieri, iar imaginile proiectate pe zid sunt doar umbre asemenea stimulărilor artificiale ale celor din Matrice. Ei sunt de o viață întreagă prinși în lanțuri și nu cunosc altă realitate decât umbrele. Asemenea spațiului întins al peșterii, Matricea e peste tot: „E tot ce e în jurul nostru. Chiar și acum în această cameră, spune personajul Morpheus. Poți să o vezi când te uiți pe fereastră sau când deschizi televizorul. Poți să o simți când te duci la lucru, când te duci la biserică, când îți plătești taxele. Este lumea care ți-a fost trasă peste ochi ca să te orbească să nu vezi adevărul." La fel, oamenii din peșteră iau umbrele drept adevăruri, fiind „ignoranți de propria ignoranță" (Griswold 2002, 128). Asemenea mașinilor, cei care îi țin în sclavie pe oamenii din peșteră au tot interesul să fie convinși că aceea e singura realitate. După cum știm, în mitul peșterii unul dintre prizonieri este eliberat (nu ni se spune de către cine) și este forțat să urce pe drumul dificil care duce către afară. Schimbările sunt greu de suportat: lumina soarelui îl orbește, încât la început poate vedea doar noaptea și obiectele oglindite pe suprafața apelor. În timp, se obișnuiește și își dă seama că aceasta este adevărata realitate, nu cea a umbrelor. Odată eliberat, preferă să umble fericit pe pământ decât să coboare din nou în peșteră. Cu toate acestea, dorește să se întoarcă, pentru a-i elibera și pe camarazii săi din scavie și a-i aduce afară către adevărata cunoaștere. Dar ce i-ar face aceștia dacă ar încerca să îi trezească din somnul dogmatic? Mai ales, presupunând că acum nu se va mai pricepe la fel de bine ca ei la interpretarea umbrelor. Probabil că l-ar ucide, spune Platon. (Platon 1998, 97) Oricum, probabil că ar prefera să fie ucis, decât să se întoarcă la viața de dinainte, acum când a cunoscut realitatea.

Asemenea prizonierului eliberat din peșteră, Neo, eroul mesianic al trilogiei *Matrix*, este trezit din lumea de vis în care trăise toată viața, de către Morpheus (numele zeului somnului ne sugerează calitatea sa de expert al trezirilor). Ceea ce l-a adus pe Neo în atenția lui Morpheus este chinuitoarea interogație cu privire la ce este Matricea. (Gracia 2002) Mai mult, odată eliberat, el este copleșit de interogații legate de natura realității, care i-au preocupat pe filosofii occidentali secole de-a rândul: există o lume în afara experienței și a minții noastre? Dacă da, care este natura acesteia? Poate ea să fie cunoscută, în condițiile în care noi nu putem depăși granițele propriei experiențe? Dacă nu putem avea cunoștințe certe cu privire la ea, are rost să ne mai întrebăm despre natura ei? Chiar dacă nu formulează explicit aceste întrebări, Neo se zbate între a accepta ideea că lumea, așa cum a cunoscut-o până atunci, ar fi o iluzie, realitatea fiind mult mai dură și mai stearpă, și tentația de a ignora evenimentele și dezvăluirile recente și a se cufunda în somnul mai odihnitor al vieții în Matrice.[3] Cu toate acestea, decide să continue și să exploreze noua realitate descoperită, în ciuda

[3] Facem aici trimitere la celebra replică pe care i-o adresează lui Neo, personajul eliberator Morpheus: "Welcome to the desert of the real".

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

vicisitudinilor ei. Filmul sugerează că dorința noastră de a cunoaște adevărul, oricât de neplăcut ar fi, este mai puternică decât tendința de a ne cufunda în ignoranță. Cu toate acestea forța iluziei e puternică și nu toți reușesc să scape de mrejele ei.[4]

Atât mitul peșterii cât și *Matrix* ridică problema: dacă fericirea este legată de cunoașterea realității. (Griswold 2002, 130) Experiența lui Cypher ne sugerează că unii dintre noi putem fi fericiți și în ignoranță, însă filmul se înscrie în linia platonică ce susține că fericirea și libertatea sunt date de cunoașterea realității: nu poți fi fericit ca sclav și ignorant. Din punct de vedre etic, filmul sugerează că o conștiință trează e preferabilă unei vieți iluzorii, că trezirea și activitatea în stare de veghe ne pot îndepărta de o viață plină de amăgiri. Din punct de vedere metafizic, ne îndeamnă să medităm la ipoteza că lumea ar putea fi un vis, că lumea experienței ar fi iluzorie, idee la care trimite și conceptul de *maya* din filosofia indiană. Cea mai importantă rămâne însă meditația asupra naturii realității, care face din *Matrix*, un adevărat experiment mental. Primele cuvinte ale lui Morpheus către Neo, după ce a fost eliberat din Matrice sunt: „Bine ai venit în lumea reală.” Mai târziu, după ce Neo, confuz, întreabă, referindu-se la o canapea simulată virtual, în programul de pregătire: „Asta nu e reală?”, Morpheus răspunde: „Dar ce înseamnă *real*? Cum definești acest lucru? Dacă te referi la ceea ce pipăi, guști, miroși sau vezi, ei bine, este vorba despre impulsuri electrice interpretate de creierul tău.” Se insinuează, deci, ipoteza că „real” are alt sens decât cel pe care i-l atribuim atunci când vedem și simțim, că realitatea ar putea fi diferită de cea cu care suntem obișnuiți. În aceste condiții, ce ne garantează că noi cunoaștem realitatea? Am văzut că Berkeley pretindea că *real* înseamnă *a fi perceput*. Am fi tentați să credem că, în lumina idealismul berkeleyan, obiectele percepute de oamenii care sunt conectați la Matrice ar fi reale, deoarece ele reprezintă colecții de senzații ca și cele din lumea din afară. Atâta timp cât noi simțim gustul mâncării, vedem culori, auzim sunete, acestea sunt reale, deoarece sunt idei în mintea noastră. Atunci cum rămâne cu lumea văzută de cei care au fost eliberați din Matrice? Suntem tentați să credem că se află în aceeași situație. Cu toate acestea, Berkeley nu susține că există doar acele idei care sunt în mintea noastră (ceea ce ar duce la solipsism). El nu se poate îndoi, de exemplu, că această încăpere, împreună cu lucrurile pe care le conține, va dispărea după ce noi vom pleca de aici, ci susține că ele vor exista și atunci când nu va mai fi niciun om pe Pământ. Numai că existența lor nu este una materială; pentru a exista, trebuie să fie idei conținute într-o minte: în mintea lui Dumnezeu. Chiar dacă sunt obiecte care nu sunt percepute de vreo minte omenească, acestea există ca idei în mintea lui Dumnezeu. Acesta este un „spirit omniprezent, infinit”, „care face toate lucrurile și prin care există toate lucrurile.” (Berkeley 2004, 93) Prin această teză, Berkeley încearcă să înlăture scepticismul. Concepția sa nu este, deci, opusă realismului, ci scepticismului și materialismului. Sub anumite aspecte, concepția lui Descartes este asemănătoare cu a filosofului britanic. Chiar dacă se îndoiește de adevărul opiniilor care nu sunt legate de existența sa ca minte, ca gândire, argumentul lui Descartes este conceput pentru a elimina scepticismul. Rostul îndoielii este identificarea unui adevăr indubitabil care poate sta la baza unei cunoașteri certe. Dar cine garantează această cunoaștere? Să ne amintim de ce a apelat, în primul rând, la ipoteza geniului înșelător: pentru că Dumnezeu nu poate fi sursa erorii. Dimpotrivă, el este garantul cunoașterii. Limitele intelectului nostru constituie sursa erorii, dar ideile clare și distincte sunt garantate de Dumnezeu. Numim această perspectivă obiectivă, aflată în afara minții noastre, perspectiva ochiului divin. Nici cazul lui Platon nu este cu mult diferit din acest punct de vedere. Pentru el, peștera reprezintă lumea în care noi trăim (domeniul vizibilului sau al sensibilului), care ne oferă o cunoaștere iluzorie, asemenea umbrelor proiectate pe pereții peșterii. Lumea din afara peșterii este lumea Ideilor sau a Formelor (domeniul inteligibilului), care ne oferă o cunoaștere veritabilă. Ideile sunt atât principii ale cunoașterii cât și ale existenței, lumea de aici fiind o copie imperfectă a lumii Ideilor. Astfel, adevărul și realitatea sunt garantate de existența Ideilor, care oferă o perspectivă a ochiului divin.

[4] Este cazul personajului Cypher, care își trădează camarazii pentru a își relua viața în Matrice, fiindu-i șterse toate amintirile din viața reală. Sugerează tentația pe care o exercită iluzia asupra noastră. De exemplu, atunci când, revenit în Matrice ia o bucată dintr-o friptură, ce pare delicioasă, în contrast cu terciul lung și ipsit de gust pe care îl mânca de obicei în lumea reală, declară: „Ignoranța e fericire.” Chiar dacă e falsă, această experiență subiectivă contrastează cu „deșertul realității”. (Zynda 2003, 54)

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

Perspectiva oferită de *Matrix* se înscrie în aceeași linie de mai sus: ideile oferite de Matrice (imuplusuri electrice artificiale interpretate de creierul uman) nu reprezintă cunoștințe, ne oferă o imagine falsă asupra realității, rezultatul unei înșelătorii la scară largă, asemănătoare cu umbrele din peștera lui Platon. Realitatea nu este reflectată de conținuturile mentale ale oamenilor conectați la Matrice, ci este cognoscibilă abia atunci când acesta este părăsită. Oamenii eliberați din Matrice au o perspectivă obiectivă asupra realității, care reprezintă, pentru cei care sunt conectați încă, perspectiva ochiului divin. Dincolo de provocările sale filosofice, direcția principală a filmului este tot în limitele unui realism metafizic sau externalist. În paragraful următor vom prezenta un alt punct de vedere, care susține ideea că perspectiva din *Matrix* e una metafizică.

***Matrix* ca metafizică**

Filosoful australian David Chalmers ia în serios problemele ridicate de filmul *Matrix*, văzut atât ca experiment mental cât și ca ipoteză de lucru. El se întreabă cum putem ști dacă nu suntem într-o matrice, din moment ce experiențele noastre sunt aceleași cu cele din lumea reală? De exemplu, Neo crede că se află într-un oraș, în anul 1999, că are păr pe cap și că este soare afară. Cu toate acestea, în realitate, este într-un container plutitor, fără păr, undeva în jurul anului 2199, iar lumea se găsește într-un întuneric total. (Chalmers 2005, 134) La rândul nostru, pe ce ne putem baza atunci când susținem că nu suntem într-o matrice? În realitate, nu putem respinge în mod convingător o asemenea idee. În consecință, Chalmers propune ceea ce numește *Ipoteza Matricei*: presupun că suntem într-o matrice și că am fost așa dintotdeauna. Dacă ar fi așa, toate ideile pe care le avem și le-am avut despre realitate ar fi false. Apare, deci, o ipoteză sceptică ce conduce la scepticismul cu privire la opiniile noastre.[5] În ciuda acestei ipoteze, Chalmers susține că, într-o anumită linie de gândire, Ipoteza Matricei nu este una sceptică. În aceste condiții, chiar dacă nu pot elimina ipoteza că sunt într-o matrice, asta nu înseamnă că nu pot fi într-o sală de conferințe în Craiova. La fel, în cazul lui Neo, este corectă opinia lui că are păr și că afară este soare etc. Pentru a clarifica linia de gândire de care vorbește, Chalmers lansează Ipoteza Metafizică din care derivă ideea că ipoteza de a se afla într-o matrice nu e una sceptică (despre posibilitatea cunoașterii), ci una metafizică (despre natura realității). Ea nu ne spune că realitatea exterioară nu există, ci că procesele minții noastre sunt independente de ea. (Chalmers 2005, 139-140)

Ipoteza Metafizică se desprinde în alte trei: 1. Ipoteza creaționistă – spațiul și timpul fizice și conținutul lor au fost create de ființe aflate în afara lumii fizice. Este vorba de teoria creaționistă a teologilor, conform căreia Dumnezeu a creat lumea, aflându-se în afara ei. Această ipoteză nu poate fi nici acceptată, nici respinsă în mod convingător. În plus, nu e o ipoteză sceptică, din moment ce, dacă e adevărată, atunci toate credințele noastre rămân adevărate. 2. Ipoteza computațională – constituirea proceselor microfizice din spațiu și timp are la bază procese computaționale. Mecanica cuantică susține că ceea ce vedem cu ochiul liber, de exemplu, mesele și scaunele, nu reprezintă nivelul fundamental al realității. Așa cum procesele chimice stau la baza celor biologice și cele miroscopice la baza celor chimice, sub nivelul cuarcilor, electronilor și fotonilor există un nivel mai profund: cel al biților informaționali. Biții sunt guvernați de un algoritm computațional, ceea ce înseamnă că, la bază, universul este un fel de computer. Chiar dacă ipoteza computațională nu e așa de mult răspândită, nu știm încă dacă e sau nu corectă, deci nu o putem respinge într-un mod convingător. La rândul ei, nu este o ipoteză sceptică, deoarece ea nu neagă existența electronilor și a protonilor, a scaunelor și a meselor, ci doar plasează la baza lor un nivel mai profund, computațional. Chiar dacă ea ne-ar conduce la anumite interogații metafizice cu privire la natura realității, majoritatea opiniilor simțului comun nu ar fi afectate. 3. Ipoteza minte-corp – mintea este și a fost dintotdeauna alcătuită din procese aflate în afara lumii fizice, primește inputuri și trimite outputuri în lumea fizică. Dualismul cartezian, despre care am vorbit mai sus, este cel mai bun exemplu al acestei ipoteze. Cu toate criticile și controversele pe care le-a creat, este acceptat de simțul comun. Nu știm, deci, dacă e adevărat sau fals și nici nu putem să îl eliminăm în mod

[5] Argumentul lui Chalmers poate fi rezumat în felul următor: 1. Nu știu dacă sunt într-o matrice; 2. Dacă sunt într-o matrice probabil că nu sunt în Craiova, într-o sală de conferințe. 3. Deci, dacă nu știu că nu sunt într-o matrice, nu știu că sunt în Craiova. 4. Același lucru e valabil și pentru tot ceea ce știu despre realitatea exterioară. (Chalmers 2005, 137)

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

convingător. Chiar dacă ar fi adevărat că mintea mea e în afara corpului meu fizic, eu tot aș fi într-o sală de conferințe. În plus, cele mai multe dintre opiniile noastre despre lume rămân intacte. (Chalmers 2005, 140-147)

Coroborând cele trei ipoteze particulare, Ipoteza Metafizică ar suna în felul următor: spațiul și timpul fizice și conținutul lor au fost create de ființe care se găsesc în afara lor, procesele microscopice au la bază procese computaționale și mințile noastre sunt în afara lumii fizice, dar interacționează cu aceasta. Mai specific: procesele computaționale care stau la baza spațiului și timpului au fost proiectate de creatori ca o simulare pe computer a lumii. Aceste ipoteze nu sunt sceptice, deoarece acceptarea lor nu ar schimba opiniile noastre obișnuite despre lume. Observăm asemănarea evidentă cu Ipoteza Matricei, care spune că: am și am avut dintotdeauna un sistem cognitiv care primește inputuri și trimite outputuri către o simulare a lumii artificial creată de computer. Chalmers susține că cele două ipoteze se implică una pe cealaltă. (Chalmers 2005, 148) Ipoteza Metafizică, însă, are la bază perspectiva realismului metafizic sau externalist: există o realitate independentă de mintea noastră, care poate fi cunoscută pe baza corespondenței dintre conținuturile noastre mentale și obiectele și fenomenele care o compun (chiar dacă este vorba de un univers computațional care stă la baza universului macrocosmic). Mai mult, perspectiva ochiului divin se păstrează, având în vedere că lumea este creată de ființe aflate în afara ei. Putem, astfel, considera filmul *Matrix* ca un experiment mental privind realismul metafizic. Dar, dacă am duce experimentul mental până la capăt și am elimina punctul de vedere al ochiului divin? Probabil că realismul metafizic ar întâmpina unele dificultăți. Vom discuta această ipoteză în paragraful următor.

Experimentul mental privind creierele în container

Se consideră că experimentul mental al creierelor în container, propus de filosoful american Hilary Putnam, ar fi o variantă contemporană a scenariului imaginat de către Descartes. Se consideră, de altfel, că ipoteza creierelor în container ar fi stat la baza scenariului din seria *Matrix*. Argumentul lui Putnam este construit pentru a servi la respingerea posibilității scepticismului global. În opinia lui Crispin Wright, acesta este însă un motiv de suprafață, adevărata intenție a lui Putnam fiind aceea de a respinge realismul metafizic. (Wright 1995, 217) De altfel, este cunoscut faptul că Putnam se folosește de argumentul creierelor în container pentru a sprijini realismul internalist. El prezintă realismul metafizic ca presupunând următoarele trei idei: 1) lumea constă dintr-o totalitate fixă de obiecte independente de mental; 2) există o singură descriere a modului în care este lumea și 3) există o corespondență între cuvinte și lucrurile lumii exterioare. (Putnam 2005, 67) Dimpotrivă, realismul internalist nu poate accepta ideea unei realități fixe de obiecte sau a unei totalități de proprietăți și relații sub care cad aceste obiecte. De asemenea, nu poate exista nici o teorie unică și completă care să fixeze odată și pentru totdeauna modul în care sunt stările de lucruri din realitatea exterioară. În variantă internalistă, adevărul este definit ca o formă de *acceptabilitate rațională idealizată*. (Putnam 2005, 68) Corespondența nu se mai face cu stări de lucruri din afara minții noastre, ci cu alte convingeri și experiențe ale noastre. Pentru a decide valoarea de adevăr a unei opinii nu mai avem nevoie de acces direct la stări de lucruri care au o existență în sine, independentă de noi.

Înainte de a analiza argumentul, este necesară înțelegerea unei premise fundamentale a acestuia și anume ceea ce Putnam numește „constrângerea cauzală” a referinței. Aceasta poate fi formulată în felul următor: un termen se referă la un obiect dacă există o conexiune cauzală potrivită între termen și obiect. Putnam critică, în acest sens, ceea ce numește „teoriile magice ale referinței”, care ar susține existența unei conexiuni între un termen și obiectul la care se referă. În opinia sa, „chiar un sistem larg și complex de reprezentări, atât verbale cât și vizuale, nu este intrinsec, construit din interior, conectat magic cu ceea ce reprezintă – o legătură independentă de modul în care a fost cauzată și de dispozițiile celui care gândește sau vorbește”. (Putnam 2005, 7)

Pentru a demonstra acest lucru, Putnam se folosește de mai multe exemple și experimente mentale. Să ne imaginăm că o furnică se târăște pe nisip, iar în urma sa rămâne o urmă, o figură, care, din pură întâmplare, arată ca o caricatură a lui Winston Churchill. Se pune problema: poate o furnică să realizeze o imagine care să-l *redea* pe Winston Churchill? (Putnam 2005, 1) Răspunsul

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

lui Putnam este negativ. În opinia sa, imaginile fizice nu sunt legate de ceea ce reprezintă, iar „schița" furnicii nu are nicio conexiune necesară cu Winston Churchill. Simplul fapt că aceasta „se aseamănă" cu Churchill, nu o transformă într-o imagine propriu-zisă sau într-o reprezentare a lui Churchill. (Putnam 2005, 4) Deci, referința nu poate fi un simplu accident sau, în termenii săi, cuvintele nu pot să se refere la obiecte în mod magic sau intrinsec.

Odată stabilită ideea constrângerii cauzale, Putnam trece la descrierea scenariului creierelor în container. Există, de fapt, două variante ale acestui experiment. Iată prima variantă:

> „Să ne imaginăm că o persoană (vă puteți imagina chiar pe dumneavoastră) a fost supusă unei operații de către un om de știință diabolic. Creierul acelei persoane (creierul dumneavoastră) a fost extras din corp și pus într-un container unde este menținut în viață. Terminațiile nervoase sunt conectate la un supercomputer care provoacă creierului iluzia că totul este perfect normal. Toate sunt la locul lor: oamenii, obiectele, cerul etc.; dar, în realitate, tot ce se întâmplă (poate chiar dumneavoastră) este rezultatul impulsurilor electronice care provin de la computer. Computerul este atât de inteligent încât, dacă persoana în cauză încearcă să ridice mâna, prin feed-back, o va face să 'vadă' sau să 'simtă' că are mâna ridicată. Mai mult, modificând programul, omul de știință diabolic poate cauza victimei sale 'experiența' (sau halucinația) oricărei situații sau a oricărui eveniment ar dori acel om de știință..." (Putnam 2005, 7)

În această primă variantă o singură persoană este supusă unui experiment de către un om de știință diabolic. Este vizibilă asemănarea cu experimentul lui Descartes din *Meditații* în care un demon malefic îl înșeală pe gânditor, dar și cu scenariul din *Matrix* în care, deși majoritatea ființelor umane sunt prizoniere ale Matricii, există și oameni care s-au eliberat din ea, ba chiar unii care s-au născut în afara ei. În forma aceasta, argumentul este vulnerabil la atacuri similare ca și cel al filosofului francez, având la bază perspectiva ochiului divin. Este importantă aici distincția dintre perspectiva persoanei I și a persoanei a III-a asupra experimentului. Este vorba despre o perspectivă a creierului din container și a cuiva din afara containerului, să zicem a omului de știință nebun sau a mașinăriilor și a oamenilor eliberați din Matrice. În această situație, chiar dacă acceptăm că afirmațiile creierului din container nu ar avea referință (să zicem că ar afirma că „Acest măr este verde" în condițiile în care nu are posibilitatea de a vedea la propriu nici un măr și nici altceva), există posibilitatea ca afirmațiile omului de știință să fie adevărate (să zicem că acesta afirmă: „Acesta este un creier în container"). Mai mult, am putea presupune că un creier în container ar putea prelua termenii referențiali de la omul de știință. În aceste condiții, atunci când un creier în container spune „Acesta este un măr" referindu-se la simularea pe care o primește de la un computer ce îi formează imaginea acestui fruct, ar face o afirmație falsă, deoarece termenul „măr" preluat de la omul de știință ca referindu-se la un fruct real, s-ar referi, de fapt, la altceva, impresiile senzoriale de măr. La fel, în cazul oamenilor conectați la Matrice, este clar că termenii lor nu au referință. Dacă unul dintre ei afirmă: „Această friptură este gustoasă" el nu se referă la o friptură reală ci la anumite simulări artificiale. Problema este că el nu știe acest lucru, din moment ce nu știe că se găsește într-o matrice. Cei care au cunoscut, însă, realitatea exterioară, cum este cazul lui Neo și al camarazilor săi, chiar dacă este tentat să spună „Această canapea este reală" deoarece primește informații de tip senzorial în simularea de computer (vizuale, tactile etc.), chiar dacă se poate așeza pe canapea liniștit pentru a se odihni, el știe că termenul „canapea" folosit când este în Matrice nu are referință în realitate. În consecință, intervine perspectiva ochiului divin și toate obiecțiile care derivă din acesta.

Pentru a evita acest tip de obiecții și altele, Putnam ne propune o altă variantă a experimentului:

> „În locul unui singur creier în container am putea imagina că toți oamenii (chiar toate ființele sensibile) au creierele în asemenea incinte (sau sistemele lor nervoase, dacă este vorba despre ființe cu un sistem nervos minimal). De bună seamă, omul de știință diabolic ar putea fi în afara experimentului – sau ar putea fi în aceeași situație? Ar putea să nu existe nici un om de știință diabolic, s-ar putea (chiar dacă este absurd) ca

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

universul să constea din asemenea mașinării conectate la creiere sau sisteme nervoase aflate în containere.” (Putnam 2005, 8-9)

Această variantă ne prezintă, de fapt, o extindere de la cazul unei singure persoane supusă experimentului la lumea întreagă. De această dată, automatul este programat să genereze o halucinație colectivă, mai degrabă decât un anumit număr de halucinații separate fără legătură între ele. Mai mult, perspectiva persoanei a III-a dispare, pentru că omul de știință diabolic este scos din scenariu. Trebuie remarcat faptul că în experimentul lui Putnam creierele în container au gânduri calitativ identice cu cele ale celor care nu se găsesc în containere sau au cel puțin aceeași lume noțională. Diferența este că în lumea creierelor în container nu există obiecte exterioare. Astfel, creierele în container nu se gândesc la un arbore real când gândesc că „există un arbore în fața mea”, deoarece nu există nimic în virtutea căruia gândul 'arbore' să reprezinte arbori actuali. (Putnam 2005, 18) Ceea ce determină o asemenea afirmație sunt doar simulări ale unor arbori de către programul computerului. În consecință: nu există conexiune între cuvântul 'arbore' așa cum este folosit de către creierele în container și arborii actuali. Mai mult, acestea ar folosi cuvântul 'arbore' chiar dacă nu ar exista arbori reali. Ce s-ar întâmpla de fapt în această situație? Deși, imaginile sau cuvintele lor sunt calitativ identice cu imaginile și cuvintele care reprezintă arbori în lumea noastră, similaritatea calitativă cu ceva care reprezintă un obiect nu este suficientă pentru a asigura reprezentarea acestuia. Ipoteza din *Matrix* este dusă de data asta până la capăt: nu mai există nicio ființă inteligentă în afara Matricei, nici oameni eliberați, nici mașini. În aceste condiții, termenii celor din Matrice nu mai pot avea vreo referință într-o realitate din afara Matricii dar nici din afara minții lor. Dacă unul dintre ei ar folosi expresia „corpul meu” aceasta nu ar avea referință. Nici termenul *Matrice* nu poate avea referință: Un om din Matrice nu se poate referi la el însuși ca la un om în Matrice. [6]

Putnam susține că ipoteza, că nu suntem altceva decât creiere în containere, este falsă. În opinia sa, presupunerea că suntem creiere în containere este autocontradictorie. O supoziție care se respinge singură este una pentru care adevărul său implică falsitate. Pentru a dovedi acest lucru pleacă de la un exemplu. Să considerăm teza: „Toate judecățile generale sunt false”. Acesta este un enunț auto-contradictoriu, deoarece este o judecată generală, care, dacă e adevărată, trebuie să fie și falsă. Presupunerea că toți suntem creiere în containere este de același tip ca cea de mai sus, deci este o judecată care implică propria falsitate. Raționamentul este următorul: a) Dacă putem presupune această teză ca adevărată sau falsă, atunci urmează că nu este adevărată b) Deci nu este adevărată.

Se pune în continuare problema, în ce măsură sunt afectate de această ipoteză a „creierelor în container” cele două forme ale realismului: realismul metafizic sau externalist și cel internalist, susținut de Putnam. În opinia acestuia, realismul internalist este ferit de consecințele acestei ipoteze, deoarece din această perspectivă „lumea creierelor în container” este o simplă „poveste”, o simplă construcție lingvistică și nu o lume posibilă. Din perspectiva realismului metafizic, însă, această poveste ar fi adevărată într-o lume posibilă, într-un alt univers, ceea ce ar presupune existența „ochiului lui Dumnezeu”, deoarece este nevoie de un punct de vedere din care să fie spusă povestea. (Putnam 2005, 68) Deci, pentru un filosof externalist, ipoteza creierelor din container nu poate fi eliminată prea ușor, dificultatea venind dintr-o perspectivă epistemologică. Problema este că dacă ar fi acceptată perspectiva unui observator din interiorul lumii, adevărul nu ar mai fi o simplă corespondență între teorie și lume, ci ar depinde de observator, adevărul ar fi relațional, lucru ce nu poate fi acceptat de realismul externalist.

[6] Argumentul lui Putmam poate fi reformulat pornind de la ideea este că un creier în container nu se poate referi la el însuși ca și creier în container: 1. Presupunem că suntem creiere în containere; 2. Dacă suntem creiere în containere, atunci cuvântul „creier” nu se referă la creier; 3. Dacă expresia „creier în container” nu se referă la creiere în containere, atunci propoziția „noi suntem creiere în containere” este falsă. 4. Deci, dacă noi suntem creiere în containere, atunci enunțul „Noi suntem creiere în containere” este fals. (Hickey) De atfel, și în film cei conectați sunt incapabili într-un dublu sens: de a ști că sunt într-o matrice dar și de a gândi efectiv că sunt într-o matrice. (Morpheus îi spune la un moment dat lui Neo: „nimănui nu i se poate spune ce este Matricea”.)

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)

Concluzii

Filmul *Matrix* rămâne în continuare o provocare cu implicații filosofice profunde cu privire la natura realității și a relației dintre minte și realitate. Problema nu este nouă, deoarece oamenii și-au pus din cele mai vechi timpuri întrebări cu privire la lumea în care trăiesc și posibilitatea de a o cunoaște. Realismul, scepticismul, idealismul și alte curente filosofice au încercat să răspundă provocărilor: dacă realitatea este independentă de noi sau este o construcție mentală, dacă lumea este așa cum o vedem noi sau este doar o aparență înșelătoare. În încercarea de a depăși aceste dificultăți, filosofii au creat diferite scenarii, au lansat ipoteze sau s-au folosit de experimente mentale, pentru a testa ceea ce știm despre lume și a ajunge, fie la cunoștințe sigure referitoare la ea (raționalismul cartezian), fie la suspendarea judecăților cu privire la aceasta (scepticismul). Am analizat în acest studiu mai multe ipoteze filosofice și experimente mentale, împreună cu scenariul trilogiei *Matrix*, atât în scopul identificării problemelor filosofice și a posibilelor răspunsuri la acestea, pe care le sugerează seria de filme, dar și pentru a identifica acele premise de la care acestea pleacă. Am argumentat că numitorul comun al perspectivelor analizate este asumarea unui realism metafizic sau externalist care presupune existența unei realități independente de mental, iar adevărul enunțurilor noastre este garantat de perspectiva obiectivă a ochiului divin. Consider că aceste idei au rădăcini adânci în imaginarul filosofic și au fost ușor transferate către imaginarul cinematografic. Realismul metafizic implică, însă, anumite dificultăți: cum putem vorbi de o realitate independentă de mintea noastră atâta timp cât noi nu avem acces direct la ea?, ce ne garantează posibilitatea cunoașterii acestei realități, în condițiile în care eliminăm perspectiva obiectivă a unui ochi divin? Nu cumva raportul nostru cu realitatea este mai complex, în sensul că nu există o realitate fixă de obiecte exterioare, independentă de mintea noastră și, implicit, nici o teorie unică despre aceasta? Am văzut că, în varianta internalistă a realismului, propusă de Putnam, adevărul este definit ca o formă de *acceptabilitate rațională idealizată*. Nu mai este vorba despre o corespondență directă între ideile noastre și stări de lucruri din afara noastră. Experimentul mental al creierelor în container are rolul de a arăta limitele realismului metafizic sau externalist și a promova perspectiva sa internalistă. Nu discutăm aici despre validitatea acesteia; ceea ce ne-a interesat au fost implicațiile experimentului, care au mers mai departe decât scenariul din *Matrix*. Chiar dacă argumentul lui Putnam a dat naștere, la rândul său, la anumite dificultăți, legătura cu el arată că problemele filosofice ridicate de *Matrix* se referă nu doar la scepticism și posibilitatea cunoașterii realității exterioare, ci și la natura semnificației și a referinței, a raportului dintre limbaj și realitate etc.

Bibliografie

Berkeley, G. 2004. *Tratat asupra principiilor cunoaşterii omeneşti.* Bucureşti: Editura Humanitas.

Chalmers, D. 2005. The Matrix as Metaphysics. Grau, C. (ed.) 2005. *Philosophers Explore the Matrix*. Oxford: Oxford University Press:133-197.

Dreyfus, H. 2003. Existential Phenomenology and the Brave New World of *The Matrix*. The Harvard Review of Philosophy: XI: 18-31.

Descartes, R. 2004. *Reguli de îndrumare a minții. Meditații despre filozofia primă.* București: Editura Humanitas.

Ferraiolo, W. 2001. Metaphysical Realism. Dialogos: 77:1-28.

Gerrold, D. 2003. Introducere. Yeffeth, G. (ed.) 2003. *Matrix: știință, filozofie și religie*. București: Editura Almatea: 9-12.

Gracia, J.J.E. 2002. The Metaphysics of *The Matrix*. Irwin, W. (ed.) 2002. *Matrix and Philosophy. Wellcome to the Desert of the Real*. Chicago: Carus Publishing Company: 55-65.

Griswold, C.L. 2002. Happiness and Cypher's Choice: Is Ignorance Bliss? Irwin, W. (ed.) 2002. *Matrix and Philosophy. Wellcome to the Desert of the Real*. Chicago: Carus Publishing Company: 126-137.

Platon. 1998. *Republica*. Vol. II. București: Editura Teora.

Putnam, H. 2005. *Rațiune, adevăr și istorie*. București: Editura Tehnică.

Wartenberg, Th.E. 2003. Philosophy Screened: Experiencing *The Matrix*. Midwest Studies in Philosophy: XXVII:139-152.

Wright, C. 1995. On Putnam's Proof that We Are Not Brains in a Watt. Clark, P. and Hale, B. (eds.) 1995. *Reading Putnam*. Oxford and Cambridge Ma.: Blackwell Publishing: 216-241.

Zynda, L. 2003. Oare avea Cypher dreptate? Partea a doua: natura realității și importanța ei în Yeffeth, G. (ed.) 2003. *Matrix: știință, filozofie și religie*. București: Editura Almatea: 45-56.

BDD-V1795 © 2014 Aius PrintEd
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:09 UTC)